

Unicorn

Apotekarsocietetens sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Nummer 2 Anno 2020

Apoteket Lejonet i Malmö

Sommarläsning – Lejon och pimpinella!

Här kommer åter ett späckat nummer av Unicornis. I detta nummer får vi bl.a. fortsättning på serien om våra kulturapotek. Denna gång om apoteket Lejonet i Malmö. Men också en uppdatering av händelseutvecklingen vid apoteket Svanen i Lund, där besked om framtiden nu kommit.

Vi påbörjar också en ny serie, där Anders Modess ger minnen från sin tid i läkemedelsföretaget Ferrosan i Malmö. En mycket personlig skildring av stort som smått under de många år Anders Modess var aktiv i företaget.

Många har turerna varit kring hur det farmacihistoriska museet på Wallingatan skall förvaltas och utvecklas. Det finns nu beslut om en strategiplan och ekonomiska resurser har skjutits till för en utveckling av museet. Annika Wickman, projektledare vid Apotekarsocieteten, ger en uppdatering.

Rött vin och pimpinella – jag det har vi alla hört om från Bellmans epistlar, men vad är egentligen pimpinella och menar vi alla samma sak när vi talar om pimpinella. Lars-Erik Appelgren vid Sveriges Lantbruksuniversitet reder ut frågan.

Mycket läsning, men många av oss har ju tid nu i tider av fysisk distansering. För att läsa kan man göra med avstånd till varandra.

Trevlig sommar!

Thony Björk
Redaktör

Manusstopp till Unicornis nr 3/20 är 15 september.

På gång i sektionen

Nu närmar sig sommaren och förhoppningsvis får vi se ett slut på den pågående pandemin innan det blir höst. Sektionen har övergått till virtuella möten i dessa tider.

Jag har nu också varit på min första fullmäktigekonferens i Apotekarsocieteten som hölls virtuellt i stället för i Uppsala. Bland punkterna på Agendan fanns även frågan om Apotekarsocieteten museums utvecklingsprojekt för 2021 – 2022. Styrelsens förslag till beslut innebar att 500 tusen kronor per år skulle avsättas för projektet samt kostnader för personal och hyra om totalt 1,2 miljoner kronor per år, dvs totalt 2,4 miljoner kronor. Efter diskussion på fullmäktiges första dag väcktes tilläggsyrkanden som diskuterades den andra dagen. Efter omröstningen yrkades på rösträkning varpå följde en ny omröstning då samtliga utom en sa ja till styrelsens förslag och fem lade ner sin röst. Hur finansieringen av driften skall ske från 2023 hänsköts till fullmäktige 2022.

Två tilläggsyrkanden bifölls också nämligen:

- Fullmäktige bemyndigar styrelsen att avsluta projektet i förtid om det visar sig att de finansiella konsekvenserna bedöms orimliga.

- Fullmäktige beslutade att den framtagna finansieringsplanen ska innehålla minst två alternativ med konsekvensanalyser (under förutsättning att projektet inte avslutas före nästa fullmäktige).

Även EUFEPS, som skulle ha hållits nu i Göteborg i mitten av juni, har ställts in och flyttats till 7 – 9 juni 2021. Det planeras för ett farmacihistoriskt förmöte – gratis – till den 7 juni 2021 på förmiddagen.

Jag hoppas att ni alla får en fin sommar även om den blir annorlunda med tanke på umgänge med vänner och familj.

Nils-Otto Ahnfelt
Ordförande

Sektionen för Farmaci- och läkemedelshistoria

Unicornis

utges av Sektionen för
farmaci- och läkemedelshistoria
Box 1136, 111 81 Stockholm

Redaktionskommitté:

Thony Björk, redaktör, thony.bjork@gmail.com

Ola Flink, fink.ola@gmail.com

Anders Cronlund

Karin Meyer, ansvarig utgivare

Susanne Henriksson, layout

A Apotekarsocieteten

© Apotekarsocieteten Sektion för farmaci- och läkemedelshistoria

Innehåll

Sommarläsning – Lejon och pimpinella!	2
På gång i sektionen	2
Rapport från museiprojektet	3
Apoteket Lejonet i Malmö	4
Apoteket Svanen i Lund – läget maj 2020	9
Pimpinella i medicinen och i Fredmans epistlar. Men vad är egentligen "pimpinella" i dessa sammanhang"	10
Del 1: Det var bättre förr – eller, hur var det?.....	14

Rapport från museiprojektet

I november 2019 fick jag, Annika Wickman, ett nytt intressant och spännande uppdrag. Jag anställdes av Apotekarsocieteten för att som projektledare arbeta fram ett uppdaterat publikt museum. Vid sidan av mitt arbete på Kungliga biblioteket är jag nu deltidsanställd, motsvarande 40 procent dvs. måndagar och fredagar, med denna uppgift.

Jag är disputerad medievetare och har flera tidigare yrkeserfarenheter som jag nu har nytta av. Alltsedan 1990-talet har jag utvecklat en rad pedagogiska koncept på uppdrag av Nobelstiftelsen, Utbildningsradion och flera stora svenska företag samt myndigheter, ofta med inriktning på naturorienterade ämnen och med inriktning på nya medier. Jag har emellertid ibland längtat tillbaka till en tidigare period i mitt liv då min yrkesverksamhet hade en praktisk kulturhistorisk inriktning – på Drottningholmsteatern, Statens konstmuseer och, inte minst, på Hallwylska palatset, där jag guidade. Sedan dess har jag med stort intresse följt utvecklingen inom museiområdet. Hösten 2019 fick jag på nytt uppleva hur stimulerande det är att fysiskt möta museibesökare. Jag var då engagerad som tolk i Tino Sehgal's verk "This Progress" på den nya konsthallen Accelerator, vid Stockholms universitet. Inom det farmacihistoriska fältet engagerar såväl idéhistoriska som arbetslivshistoriska aspekter.

Fyra delprojekt

På Apotekarsocieteten har jag mött många som sedan lång tid tillbaka varit ideellt engagerade i verksamheten. Jag har gått med på visningar och mött experter från sektionen under workshopdagar. Jag har även bjudit in ett antal personer med olika specialistkompetens, som medicinare, museichef, fastighetsförvaltare och konservator. De delprojekt som jag initierat och som nu efter fullmäktiges beslut kan drivas mer långsiktigt kan summeras under fyra rubriker:

- Samlingsförvaltning
- Kunskapsbank
- Presentation
- Programverksamhet

Under rubriken "samlingsförvaltning" finns tre påbörjade delprojekt. Vi byter till en ny plattform för förvaltningen av samlingarna. Vi inventerar och tar ställning till de substanser som förvaras i museet i linje med rekommendationer från Medicinhistoriska museet i Göteborg. Kulturvårdsexpert Lisa Nilsen har bidragit med en omfattande och vägledande rapport gällande lokal- och föremålsvård.

Verksamheten under "Kunskapsbank" ingår delvis i föregående rubrik. Den framtida databasen är tänkt att successivt kompletteras med alltmer data om museets föremål. Dessutom pågår ett arbete med att sammanföra, digitalisera och uppdatera de dokument som tidigare tagits fram om museet och dess föremål. Hit hör också de data som samlats in under workshopaktiviteterna. Denna "kunskapsbank" ska vara tillgänglig för alla som framöver gör utställningar och/eller guidar i museet.

Den tredje rubriken "presentation" handlar om det museum som besökarna ska möta i framtiden. Hit hör frågor som vilka föremål som ska visas, var de ska visas, hur och varför. Innan en färdig planritning för museet kan utarbetas måste först en rad väsentliga frågor lösas. I det arbetet ingår en rad

säkerhetsaspekter. Vi ska snart få en brandskyddsutredning. Resultatet av den kommer avgöra hur museibyggnaden på ett säkert sätt ska kunna ta emot besökare, hur vi kan visa föremålen och hur huset kan vara en säker arbetsplats. Utredningen blir också avgörande för museets estetiska utformning. I arbetet med utformning kommer vi framöver samarbeta med en arkitektfirma. Huvudentrén från gården ska kunna välkomna tusentals besökare under kommande år.

Sjuda av liv

Museet ska under begränsade öppettider sjuda av liv och erbjuda en intressant programverksamhet. Förutom de visningar som redan bedrivs i museet, kan denna innehålla en flora av aktiviteter, exempelvis samtal mellan experter, publika debatter, föredrag, uppläsningar och workshops.

Hör av dig, om du vill veta mer och/eller vill bidra i arbetet.

Jag ser fram emot en fortsatt kontakt med sektionens medlemmar!

Annika Wickman

annika.wickman@apotekarsocieteten.se

Apoteket Lejonet i Malmö

Apoteket Lejonet 1571 – 1800

Inom Sveriges nuvarande landsgränser är apoteket Lejonet i Malmö det äldsta apoteket. Det apotek i Stockholm som också med tiden fick namnet Lejonet tillkom 21 mars 1575 då kung Johan III gav fullmakt till föreståndaren för slottsapoteket Antonius Busenius att *"hålla ett öppet apotek i Stockholms stad"*. På den tiden och fram till 1658 var Malmö danskt och den danske kungen Fredrik II kallade Erasmus von dem Brucke till Malmö och ett privilegiebrev utfärdades 4 april 1571 (finns bevarat i Köpenhamn). Detta innebar bl. a att han skulle vara förskonad från alla skatter och all konkurrens i hela Skåne. I gengäld skulle von dem Brucke *"holde et gott apotek med gode forstandige svenne och gode wforfalskede wahrer"*, som skulle säljas till ett skäligt pris. Han fick också hyra lokaler för sig och apoteket i det Rosenvingeska huset på Västergatan, ett av Malmös vackraste byggnadsminnen. Pestperioderna avlöste varandra under 1570-talet och 1576 avled Erasmus, hans son och en piga, förmodligen pestsmittade.

Malmö hade vid 1650-talet ca 2000 invånare och den apotekare, Valentin Zimmerman, som blev innehavare några år före Skåne blev svenskt avsattes genom att generalguvernören Stenbock gav fullmakt åt Jacob Bützow att upprätta ett apotek i Malmö dvs det första svenska privilegiebrevet för apoteket. Ingen annan än han hade rätt att driva apoteksverksamhet i staden. Zimmerman kämpade för sina rättigheter enligt kontraktet men vräktes och Bützow tillträdde 1665. Han avled två år senare men den unga änkan "konserverades" av Christoffer Dieterich, en av apotekets apotekaresvenner. Han begärde att få överta den avlidne apotekarens privilegier vilket beviljades 1670. Dieterich var duktig och framgångsrik och upphöjdes till provinsialapotekare. Sedan följde två ytterligare generationer Dieterich fram till 1752 och med successivt ökande kvalitets- och lönsamhetsproblem.

Malmö fick 1731 sitt andra apotek, Fläkta Örn, efter att Thomas Arendt, apotekargesäll hos den andra generationen Dieterich, under flera år uppvakttat bl. a Collegium Medicum om tillstånd att öppna ett apotek i Malmö med hänvisning till det gamla apotekets kvalitetsbrister. Placeringen blev Stortorgetets södra sida.

Så länge som Malmö bara hade ett apotek fanns nog ingen anledning till en särskild benämning. Men redan från 1726 finns belegg för att det Dieterichska apoteket använde lejon som symbol för apoteket. När lejonetskulpturen 1747 var inlämnad till en snickare för reparation stals den men en ny tillverkades och den finns bevarad på Malmö museum (bild 1).

I bouppteckningen efter Dieterich III 1752 skrevs *"en liten dörr utåt gatan, hvarigenom Apotheques Lejonet in- och ut-*

skjutes". Det har antagits att skylten var synlig när apoteket var öppet och indragen när det var stängt men kan också ha varit för att skydda skylten för väder och vind något som kom att påverka Lejonets skylt på 1900-talet.

Två apotek var emellertid för mycket för Malmö, som efter att ha blivit en del av Sverige, reducerats till en liten stad. Det gamla apoteket, Lejonet, gick 1767 i konkurs och innehavaren av Fläkta Örn inlöste 1773, enligt kunglig resolution, det gamla apotekets privilegier och åtog sig skuldernas betalning. Apoteket Lejonet kom att vila i nästan 50 år.

Apoteket Lejonet under 1800-talet

Det blev en apotekare från Eksjö, Johan Fredrik Barkman, som skulle bli den som återförde apoteket Lejonet till verksamhet i Malmö. Efter lång strid med innehavaren på Fläkta Örn och olika myndigheter kunde Barkman 1821 lösa in Lejonet privilegiebrev från Fläkta Örn och betala de av Fläkta Örn inlösta gamla skulderna och öppna apoteket Lejonet på Stortorgetets västra sida. Fläkta Örn var under större delen av 1800-talet det stora apoteket i Malmö med grosshandel och stor medicinalväxtodling.

Även Lejonet hade medicinalväxtodling och var synnerligen aktiv i den trend som många apoteksinnehavare engagerade sig i nämligen tillverkningen av medicinska vatten. Barkmans bror hade köpt en egendom vid Lugnet i området Møllenvången och där startades J F Barkman "Malmö Brunnsinrättning". Där serverades Carlsbader, Emser, Selters med flera hälsodrycker, måltider serverades och parkpromenader anlades. Så välbeställda Malmöbor behövde inte längre åka utomlands för att dricka brunn.

Sonen Gustaf övertog apoteket 1862 och sålde 1873 till Ingemar Kerfstedt som 25 år senare blev apoteket Storkens i Stockholm förste innehavare (se Unicornis 2020:1). Kerfstedt betalade 90 000 riksdaler för privilegiet och inventarier och 20 000 för varulagret. Redan fem år senare sålde Kerfstedt apoteket Lejonet för 150 000 riksdaler och flyttade till Varberg.

Apoteket Lejonet fick 1881 en ny innehavare, John Tesch, som innebar stora förändringar för apoteket. I Sveriges Apotekarhistoria (sid 896) beskrivs hans verksamhet: *"Under de 16 år som T. innehade apoteket Lejonet, blef dettas verksamhetsområde alltmera utvidgad. Utrymmet i den dåvarande lokalen blef för litet och 1987 börjande T. därför byggnaden av den fastighet, som nu disponeras av apoteket. Det uppsving som apoteket och dess engrosaffär tog under T:s ledning var enastående och apoteket växte så att det blef ett av Europas största."*

Under senare delen av 1800-talet växte Malmö

kraftigt befolkningsmässigt (1870: ca 25 000 och 1890 ca 48 000 invånare). Två nya apotek öppnade 1887, apoteket Kronan på Södra Förstadsgatan och apoteket Storken på Östra Förstadsgatan. Den konkurrens som därmed uppstod kan nog delvis förklara tillkomsten av det Teschska palatset, Lejonets nuvarande plats (Bild 2). Konkurrensen förhindrade dock inte att de fyra apoteken bildade en gemensam vattenfabrik – Apotekarnes vattenfabrik i Malmö.

Placeringen av det nya apoteket Lejonet blev på Stortorgetets östra sida och därmed ännu närmare Fläkta Örn som 1910 flyttade till Gustaf Adolfs torg. Lejonhuset ritades av arkitekten Harald Boklund och fick en blandad byggnadsstil, tysk-holländsk renässans men även jugend, gotisk och romansk stil. Femvåningshuset vänstra sida blev en brandvägg högt över grannhuset, ett utrymme som sedan dess har använts om annonsplats. Den återskapades 1994 till ursprungligt skick och står nu som ett monument över gammal reklamhistoria.

Fasadens färgskiftande sandsten hämtades från Roslagen och inramningar gjordes med sandsten från Övedskloster.

Förmodligen unikt för apoteksfastigheter världen över är att apoteksinnehavaren/byggherren Tesch finns avbildad i stort format (Bild 3) som en del av fasaden placerad över den sk Lejonetpassagen. Denna passage finns kvar genom hela kvarteret fram till Kalendegatan och rymde under många år ingången till Lejonets materialaffär/Lejonets parfumeri. Vid innehavarskifte 1936 behöll den tidigare innehavaren John Liljedahl parfumeriet som därefter drevs i bolagsform till avvecklingen

3

1971. Lokalen övertogs då på nytt av apoteket och inredningen flyttades till intresolplanet på apoteket som fungerar som lunch- och konferenslokal (Röda rummet). Parfumeriets nyrenässansinredning tillverkades i mahogny och rosenträ och rymmer numera en del av apotekets museala föremål. I Röda rummet finns också en av de recepturer i valnöt som fanns i de tidigare apotekslokalerna på andra sidan Stortorget och flyttades med till nuvarande läge och användes i officinen under många år.

Husets fasad är utformad med burspråk och balkonger prydda med reliefer. Den nedre balkongen visar farmaceuter i lilleputtformat som arbetar med mortlar och pistiller, retorter och vågar (Bild 4). Arkitekten lär ha fått idén från de

4

antika väggmålningarna i Casa de Vetti i Pompeji där apotekarna är utformade som små änglar med vingar.

I år dvs 2020 röstades via Arkitektupproret (www.arkitektupproret.se) om Sveriges vackraste byggnader. För Malmös del blev Apoteket Lejonet (Teschska palatset) i april 2020 utsett som Malmös vackraste byggnad.

5

Ingången till apoteket (Bild 5) pryds av ett förgyllt lejon med en tass vilande på en sköld som är dekorerad med orm och skål. Skölden blåste ner och/eller stals i mitten på 1900-talet. En person hittade skölden flera år senare på en vind i centrala Malmö och fick tips av en apoteksanställd bekant att den måste tillhöra något apotek. Under tiden kunde det förgyllda lejonet uppfattas som om den vinkade till apotekskunder eller förbipasserande. Märkligt nog blåstes även lejonet ner vid en kraftig storm och skadades allvarligt. Men allt reparerades och numera finns lejonet och skölden på plats som den gjorde i slutet av 1890-talet (Bild 6).

6

7

Den pampiga officinen och dess inredning (Bild 7, omkring 1980) beskrivs i Riksantikvarieämbetets apoteksinventering 1980 enligt följande:

"Officinen är mycket stor med ett entresolerat övre plan med balkonger runt väggarna. Då apoteket flyttades till de nuvarande lokalerna 1898, tillverkades en officininredning av ek i gotisk stil. Den är fortfarande till stor del bevarad. Inredningen under balkongerna har lådfack och skåp nedtill med svarvade knoppar och emaljerade nummerskyltar och där ovanför öppna hyllfack med stickbågiga avslutningar mot balkongerna. Mellan hyllpartierna finns snidade kolonnetter med snidade miniatyrlejonhuvuden på kapitälerna. Två giftskåp med luckor med blyinfattade färgade glas ingår i hyllinredningen. Ovanför varje giftskåp finns ett stort snidat liggande lejon i en nisch. Hyllfacken på balkongerna avslutas upptill av dekorativa spetsgavlar. Också här ingår två giftskåp med luckor med blyinfattade glas. Balkongerna är ursprungliga med räcken av smidesjärn. I fonden av officinen, mellan två pelare i stucco lustro med dekorativa gjutjärnskapitäl, finns ett ekparti med text av förgyllda plåtbokstäver och en klocka. Över pelarkapitälerna sitter två konsoler i form av ståtliga sköldhållande lejon som blickar ut över officinen.

Väggarna i officinen är i stucco lustro, imiterande kolmårds-marmor. Taket är ursprungligt och av kassettyp, uppdelat i stora fält av profilerade bjälkar. Kassetglasen är mjölkfärgade och har målningar i guld föreställande lejon och apoteks-symbolen. I taket hänger två stora ljuskronor av brons och glas som tillkom 1913."

Senare har bilder och dokument visat att dessa lampor, levererade från Tyskland, med en fornnordisk-orientalisk stil men med inslag av jugend förmodligen kom på plats redan 1906.

Apoteket Lejonet under 1900-talet

En kort tid efter att Lejonet flyttat in de nya lokalerna på Stortorget 8 sålde John Tesch apoteket till systersonen Hjalmar Andersson Tesch och Vitus Andersson. John Tesch blev

8

bankir i Malmö Folkbank och hade därefter både bostad och bankkontor ovanför Lejonet i det nybyggda huset. Notabelt är att John Tesch avsåg att använda systersonen som bulvan men Hjalmar A-T gick till en bank och belånade köpehandlingen och löste ut sin morbror. Hjalmar A-T var en mycket driftig och industriellt intresserad person och utvecklade droghandeln och den tekniska avdelningen på Lejonet samt var aktiv i flera företag. Han flyttade tio år senare till apoteket Lejonet i Göteborg och blev senare VD i det nystartade Astra i Södertälje.

Utöver verksamheten i officinen så var Lejonet ett apotek som successivt anpassade sin verksamhet till de förändringar som genomfördes när det gäller läkemedelstillverkning. När en centralisering av apotekens egen tillverkning började genomföras i slutet av 1940-talet så växte industriell tillverkning på Lejonet. De omfattande lokaler som fanns i fastigheten och som bl. a använts till produktion av mineralvatten kom på nytt till användning för läkemedelsproduktion. Lejonets innehavare Sven Söderlundh (1947 – 1954) och Gunnar Åberg (1954 – 1970, apotekschef 1971 – 1976) ledde denna förändring. Det innebar också väsentligt utökad kontroll av produktionen, både kemisk och bakteriologisk. Under 1960-talet minskade antalet tillverkningsenheter för apotekens egen tillverkning och de kvarvarande blev alltmer specialiserade och många enheter placerades i nya industriområden. Lejonet behöll dock tillverkningen i sina egna lokaler.

När extemporetillverkningen under slutet av 1960-talet ytterligare centraliserades (i princip allt utöver antibiotikamixturer) blev Lejonet ett av de s. k. serviceapoteken fram till att all tillverkning skedde vid Apotekens Produktion och laboratoriers (APL) fyra enheter.

Tack vare att Gunnar Åberg 1971 tog initiativ till att utförligt dokumentera apoteket Lejonets utveckling 1571 – 1971 i samband med 400-årsjubileet så kan den intresserade mer i detalj fördjupa sig i den spännande och fascinerande historiken (referenserna 2 – 10).

Även om väggar och tak i officinen är i stort sett desamma som vid sekelskiftet 1800/1900 så har inredningen på golvet i officinen genomgått stora och successiva förändringar. Framför allt kunddisken har förändrats flera gånger under 1900-talet och efterhand har delar av disken fått ny utformning. Den nuvarande inredningen på golvet tillkom 2005/2006 (Bild 9). Det innebär att golvet i officinen idag domineras av självvalsmöbler. Därmed försvann den dåvarande kunddisken helt och hållet som disk. Tre receptkanaler kom till men placerades längre in i officinen så mötena

med receptkunderna sker numera flera meter längre in i lokalen (Bild 10). En del av kunddiskens fronter har emellertid kunnat användas i nuvarande inredning. Det gäller bl a kassafunktionen vars fronter tidigare varit en del av den gamla disken (Bild 11).

Golvets i kundutrymmet lades om i samband med ombyggnaden 1983 och består av marmorplattor i svart, rött och vitt. Vid ombyggnaden 2005/2006 lades likadant golv i officinens övriga delar.

I kundutrymmet till höger innanför vindfånget finns inredning/föremål som tillkommit i samband med flera ombyggnader som gjordes under 1900-talet.

12

Den kran/fontän som förr fanns på alla stora apotek är på Lejonet ett lejonhuvud där vatten kommit till kunden via lejonets mun (Bild 12). Runt lejonhuvudet finns en mosaik med läkeörter som motiv gjord av Ejnar Nettelblad. Fontänen är inte i bruk numera. Mellan mosaiken och fönstret mot torget finns en kortfattad historik för Lejonet under perioden 1571 – 1971 och som tillkom i samband med 400 årsjubileet (Bild 13). Soffan med spetsbågig dekor, under historiken, ingick i den ursprungliga inredningen.

Apoteket Lejonet i framtiden

I samband med omregleringen av apoteksmarknaden 2009 beslöt regering och riksdag att apoteket Lejonet i Malmö (tillsammans med sex andra kulturarvsapotek) skulle behållas i statligt ägo och därmed drivas av Apoteket AB. När Gunnar Åberg, den siste innehavaren av apoteket Lejonet i Malmö, överlät verksamheten, liksom alla övriga apoteksinnehavare i Sverige, till Apoteksbolaget AB ingick inte de historiska värdefulla inredningarna i köpekontraktet. Dessa lämnades istället som gåva till Apoteksbolaget och innefattade "läktare med räcke och inredning, glasmosaik med två armaturer". I gåvbrevet, daterat 30 juni 1971, skrev Åberg "Apotekets ålder och inredningens kulturhistoriska värde, vilket av expertisen framhållits, gör att jag förutskickar att föremålen får kvarbli på apoteket Lejonet." Vid de ombyggnader som gjorts efter 1971 har donatorns önskemål/krav respekterats av mottagaren.

I ett examensarbete i kulturvård skriver Anna Hjelmqvist: "Enligt mig har Lejonet tvingats följa med i utvecklingen väl mycket, men samtidigt måste jag erkänna att ett levande apotek med ett stort mått historisk atmosfär är mycket bättre än en död apoteksinredning på museum."

I sociala medier är besök på apoteket Lejonet mycket uppskattade. Några citat från det senaste året:

"Utmed Stortorget hittar Du Malmö's vackraste apotek."

13

"Behöver du ett Apotek i Malmö så gå hit."

"Riktigt häftigt gammaldags inredning finns bevarad i det här storslagna och pampiga apoteket. Som apotek betraktat är det precis som alla andra apotek."

"Försök att bortse från den moderna inredningen och koncentrera dig på den gamla vackra inredningen. Högt i taket med vackra armaturer och målningar, gedigen träinredning. Här är massor att vila ögonen på. Plus att det är ett fullt ut fungerande apotek."

Det vilar ett stort ansvar på malmöbor som söker apotekservice att genom att handla på apoteket Lejonet ge underlag för att apoteket kan vara öppet och lättillgängligt. I gengäld får man en skönhets- och kulturhistorisk upplevelse som är så mångfaldig att den kan upprepas gång på gång utan att bli mättad.

Referenser

1. Riksantikvarieämbetet, Apotek i Sverige – en kulturhistorisk inventering, 1980:1
2. Ersgård, Hans, Apoteket Lejonet i Malmö under tre sekler, Svensk Farmaceutisk Tidskrift (SFT) 75, sid 293, 1971
3. Ersgård, Hans, Åberg, Gunnar, Apoteket Lejonet i Malmö 1820 – 1920, SFT 75, sid 311, 1971
4. Alm, Thure, Apotekslev på 1920-talet, SFT, 75, sid 325, 1971
5. Öhrström, Bertil, Tillverkningen på Lejonet i Malmö – en återblick, SFT 75, sid 341, 1971
6. Åberg, Gunnar, Distriktslaboratoriet på apoteket Lejonet i Malmö, SFT 75, sid 353, 1971
7. Roslund, Greta, Ett effektivt apotek med trivsel, SFT 75, s 359, 1971
8. Borgelius, Bengt, Serviceapoteket vid Lejonet i Malmö, SFT 75, s 369, 1971
9. Åkesson, Kjell, Analysverksamheten – en återblick, SFT 75, sid 391
10. Andersson, Margit, Analyslaboratoriet vid Lejonet i Malmö, SFT 75, sid 397, 1971
11. Hjelmqvist, Anna, Lejonet och Svanen – Modern apoteksverksamhet i historisk miljö, examensarbete, Högskolan på Gotland, 2008
12. Åberg, Gunnar, Ett kåseri om apoteket Lejonet i Malmö, Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapets Årsskrift, 1979
13. Tidningen Arbetet, Lejonets sköld snart på sin plats, 12 november 1998
14. Skånska Dagbladet, Apotekets 100-åriga symbol renoveras, 27 maj 2000

Tack till apotekare Cristina Torti, apotekschef på apoteket Lejonet i Malmö, som tagit flera av bilderna.

Jan-Olof Brånstad, janolofbranstad@gmail.com
 Leif H Eklund, leif.h eklund@gmail.com
 Jan Ernberg, jan.ernberg@home.se

Apoteket Svanen i Lund – läget maj 2020

Efter ett år av ovisshet kom den 29 maj äntligen ett besked om vad som skall hända med apoteket Svanen i Lund. Jan-Olof Brånstad sammanfattar vad som hänt och vad beslutet nu innebär.

Sydsvenskan förmedlade den 17 maj 2019 det chockerande beskedet att apoteket Svanen i Lund inom kort skulle läggas ner. Kultur- och farmaci-historiskt engagerade i Lund och dess omgivning insåg snabbt att argument och protester måste visas i olika manifestationer och Nätverket Svanens Vänner bildades. Många privatpersoner hade kontakt med Apoteket AB:s ledning. Efter ca två veckor meddelade Apoteket AB:s ledning att Svanen skulle öppna igen efter semesterperioden och ha ett fortsatt öppethållande om lönsamheten förbättrades.

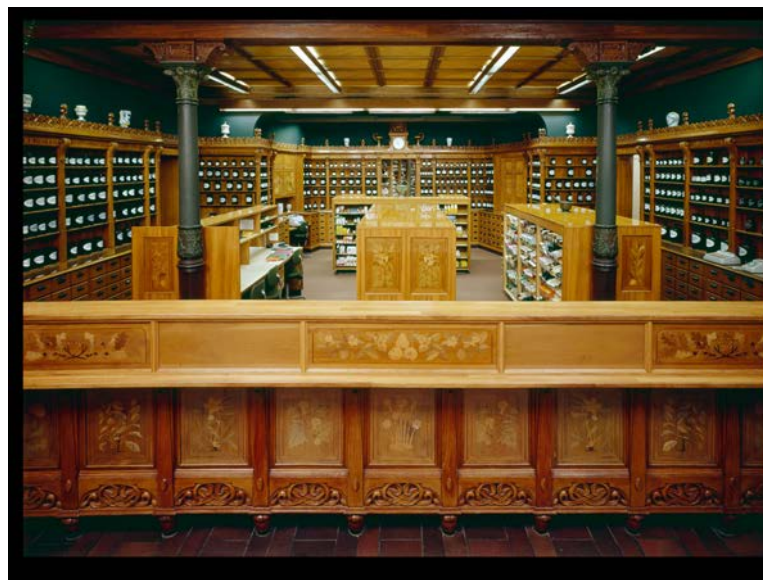
I Unicornis 2019:3 beskrev Nils-Otto Ahnfelt, Lars Sonmark och undertecknad apoteket Svanens i Lund långa historia och dagens apoteksverksamhet och inredning samt den dramatiska tiden fram till att Svanen öppnades på nytt.

Aktivt år för Svanens Vänner

För Nätverket Svanens Vänner har det gångna året sedan maj 2019 varit mycket aktivt eftersom hotet om nedläggning kvarstår. Apoteket AB har t. ex enligt uppgift fortfarande 3-månadskontrakt med husägaren. Nätverket har haft kontrakt med olika politiker, Apoteket AB:s ledning och styrelse, Regeringskansliet, Näringsdepartementet, Socialdepartementet, Kulturdepartementet, Riksantikvarieämbetet, dagspress, TV, Radio m fl. Nätverket har samarbetat med stadsantikvarien i Lund, föreningen Gamla Lund, Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapet, Lunds Universitetshistoriska Sällskap och Apotekarsocieteten.

Sydsvenska Medicinhistoriska Sällskapet gick nyligen ut med information till sina medlemmar med dokument från Nätverket och minnesanteckningar från möte med Apoteket AB:s regionalt ansvariga. Av informationen framgick t. ex att Svanens personal är schemalagd till oktober och apoteket ska vara öppet under sommaren. Där framgår också att Apoteket AB:s operativa ledning har lämnat en ombyggnadsplan angående Svanen i Lund till Apotekets styrelse för beslut. I tidigare möten med Nätverket har företrädare för Apoteket AB berättat att en eventuell ombyggnad kommer att kosta 3,8 – 5,5 miljoner.

I Sydsvenskan 26 maj slås upp med stor rubrik "Nu vädjar Sandberg till regeringen: Rädda Svanen." I artikeln framgår att ordföranden i Lunds kommunstyrelse, Philip Sandberg (L) och stadsantikvarien Henrik Borg denna vecka skrivit till regeringen med bl. a argumentet "Apoteket Svanen har exceptionella kulturvärden". Samma dag går Nätverket ut med kallelse till corona-anpassad manifestation den 29 maj (dvs

ett år efter stängningen 2019) utanför apoteket Svanen på Kyrkogatan i Lund.

Redo för ytterligare 400 år?

Kampen för ett öppet kulturarvsapotek i centrala Lund har alltså varit synnerligen aktiv. Nära pressläggningen/"datorläggningen" av detta nummer av Unicornis skriver Apoteket AB i ett pressmeddelande (2020-05-29 12:00) med den kända rubriken "Apoteket Svanen i Lund ska göras redo för ytterligare 400 år". Offentliggörandet gjordes utanför Svanen i Lund inför den stora grupp som hade samlats för att manifesteras kravet på ett öppet apoteket Svanen. Av pressmeddelandet framgår att "Fastighetsägaren Paulssons fastigheter, som varit en konstruktiv och lösningsorienterad hyresvärd genom hela processen, kommer att ge ett substantiellt kulturbidrag till renoveringen. Apoteket välkomnar även samarbeten med stiftelser och institutioner som kan bidra till att Svanens unika miljö kan bevaras på ett bra sätt", att arbetet ska vara klart under början av 2021 och att förebilden är apoteket Lejonet i Malmö. För oss som har överblick över samtliga kulturarvsapotek borde apoteket Storken i Stockholm vara en betydligt bättre förebild.

Det finns all anledning att diskutera hur omfattande en ombyggnad kan vara för att Svanens officin ska behålla sitt kulturvärde och tillgodose donatorn, den siste innehavaren av Svanen i Lund, Uno Nordholms krav/önskemål när han i juni 1969 donerade inredningen till Apotekarsocieteten.

Jan-Olof Brånstad
janolofbranstad@gmail.com

Pimpinella i medicinen och i Fredmans epistlar

Men vad är egentligen "pimpinella" i dessa sammanhang?

I samband med en s.k. Litterär salong arrangerad av Uppsala senioruniversitet och där Bellman var aktuell tyckte jag att det kunde vara passande att servera "rött vin med pimpinella". Det visade sig att pimpinella inte är ett entydigt begrepp. I olika källor där "Pimpinella" efter-söktes kunde tre olika växter dyka upp:

1. (Äkta) pimpinell (*Sanguisorba minor*)
2. Bockrot (*Pimpinella saxifraga*)
3. Blodtopp (Falsk Pimpinell) (*Sanguisorba officinalis/major*)

Inför "salongen" köpte författaren till denna uppsats de tre olika varianternas frön och drev upp dem. Salongens deltagare erbjöds senare att smaka på de olika bladen. Bladen kunde även testas i det röda vin som serverades.

Men hur var det? Vad är vad när man talar om Pimpinella? De olika växterna diskuteras nedan ur såväl medicinsk som "Fredmansk" synvinkel.

Medicinsk användning av pimpinella

Humanmedicin

Svenska farmakopén

Bockrot/Pimpinell (Fig. 1.)

Bockrot eller Pimpinellrot (*Pimpinella saxifraga*) fanns upptagen i Pharmacopoea Svecica (I) från 1775 till och med editio IX (1908). I den första upplagan beskrivs framställningen av pimpinellatinktur gjord på bockrot och sprit: 2 uns rot digererar i 3 dygn i 1 libra sprit och filtreras.

I editio IX beskrivs Pimpinell-droppar (Tinctura Pimpinellæ) som bereds med "Radix Pimpinellæ (sikt nr 3) en del och Spiritus dilutus fem delar. Häraf beredes tinktur."

Lindgren: Läkemedelsnamn (1)

Bockrot

Enligt Lindgren (1) kan det svenska namnet bockrot förklaras genom det faktum att roten luktar bock. Det latinska namnet *saxifraga* antyder enligt samma källa (1) att roten bräcker sten: *saxum* = berg, klippa; *frangere* = bryta. Av detta skäl – enligt principen "lika botar lika" – blev roten använd mot stenar i urinblåsan! Tinkturen rekommenderades också som slemlösnande och retande på svalgets slemhinnor.

Falsk pimpinella/*Sanguisorba officinalis* (Fig. 2)

Det latinska *sanguisorba* (*sanguis*=blod; *sorbere*= svälja, *insupa*) antyder användningsområdet: blodstillande medel.

Sanguisorba minor (Fig. 3.)

Även rotstockar av *S. minor* hade användning inom medicinen och kallades *Radix pimpinellæ italicæ*. Lindgren skriver vidare: "Bladen, som besitta en något om smultron påminnande lukt, brukades utom såsom sårmedel dels som sallat och dels såsom vinkrydda ...".

Linnés *Materia medica*

I *Materia medica* beskriver Linné såväl *Pimpinella saxifraga* som *Pimpinella anisum*. Han beskriver även *Sanguisorba* (*Poterium*). Den senare anges ha namnet *Pimpinella Italicæ* inom farmacin, vilket ju överensstämmer med Lindgrens beskrivning av *Sanguisorba minor* (*Radix pimpinellæ italicæ*).

Nordisk familjebok

Pimpinella

Enligt Nordisk familjebok (2) definieras pimpinella så här:

"*Pimpinella* L., Anissläktet, bot., farm., ett örtsläkte, hörande till fam. *Umbelliferæ*, underfam. *Apioidæ*, med 200 arter. ... På våra ängsbackar växer allmänt *baccanis* l, bockrot. *P. saxifraga* ... Af denna art erhålles den officinella *radix Pimpinellæ*, pimpinellrot, som utgöres af den torkade roten,

ofta med den flerhöfdade jordstammen kvarsittande ... Lukten är starkt aromatisk ("bocklik" enligt somligas tycke), smaken brännande skarp. Denna drog har förr mera än nu varit använd, mest i form af tinktur, pimpinell-droppar, som digestivum och expectorans och utvärtes i gurgelvatten mot strupåkommor (heshet) samt ingår i äldre pulversammansättningar. Den andra i Sverige förekommande arten, *P. major*, växer sällsynt i skogsängar och parker i södra delen af landet. Om *P. anisum* se Anis. – Det är icke denna Pimpinella, som afses i Bellmans "rött vin med pimpinella" (se *Sanguisorba*)."

Sanguisorba minor

S. minor beskrivs i Nordisk familjebok (2) på följande sätt: "*S. minor* (*Poterium Sanguisorba*) är polygam [dvs. har både en och tvåkönade blommor] och mindre än föregående, har

Figur 2. Blodtopp/Falsk Pimpinell (*Sanguisorba officinalis [major]*). Wikipedia/Storm.

Figur 3. Äkta Pimpinell (*Sanguisorba minor*). Wikipedia/O. W. Thomé (1885).

Figur 1. Bockrot, *Pimpinella saxifraga*. Wikipedia/Köhlers Medizinale-Pflanzen.

många ståndare och 2-3 pistiller i de brungröna blommorna och förekommer sällsynt på backar i södra och mellersta Sverige. Roten af *S. officinalis* har förr hos oss, under namn af *radix Pimpinellæ italicæ*, varit i bruk som ett blodstillande medel. Den bittra och kryddaktigt smakande roten af *S. minor* användes som krydda under namnet pimpernell (ty. "biber-nell") l. pimpinell (jfr Bellmans "rödt vin med pimpinella"). Denna pimpinell bör icke förväxlas med vanlig pimpinella (se d. o.).

Malte Ljungdahls recepthandbok (3)

I den klassiska recepthandbokens register förekommer Pimpinella tre gånger: Pimpinellarot; Pimpinelladroppar; Pimpinellatinktur.

Pimpinellarot

Rhizoma pimpinellae; Radix pimpinellae. De torkade rötterna med rotstocken av *Pimpinella saxifraga* (bockrot, bac-kanis) och enligt den norska farmakopén *Pimpinella magna*. Kraftig egenartad aromatisk lukt och brännande skarp smak. – Innehåller bl.a. eterisk olja, harts, socker och stärkelse. Verkn., anv. o. dos: Förr ofta, numera endast i folkmedicinen, använd i form av pulver eller piller, 0,3-1,0-1,5 g 3-4 ggr dagl., i infusion 5-10:100 teskedsvi, i tinktur 20:100. 1-3 ml som stomachicum, som medel vid katarrala tillstånd i övre luftvägarna m.m. Infusionen och tinkturen ha också använts i gurgelvatten.

Pimpinelladroppar (Tinctura pimpinellae)

Användning och dosering av Pimpinelladroppar anges på följande sätt: "För att motverka heshet och underlätta upp-hostning, tidigare i doser à 30-40 dr. några ggr dagl. På en sockerbit eller som tillsats till míxturer. Även som beståndsdel i gurgelvatten."

Linctus Pimpinellae opiatus

Denna beredning innehåller förutom den ovan beskrivna tinkturen opiumtinktur. Användningsområdet anges vara: "Huvudsakligen som hoststillande medel, teskedss-ertskedsvi. 1 tsk innehåller c:a 7,5 mg medicinskt opium."

Veterinärmedicin

Peter Hernquists handskrifter

Peter Hernquist anses som veterinärmedicinens fader i Sverige. Linné skickade honom till den nyöppnade veterinärskolan i Lyon 1763 och efter sex års vistelse i såväl Lyon som Paris kunde Hernquist 1775 starta den första svenska veterinärskolan i Skara.

Zoopharmacologia

I sin handskrift *Zoopharmacologia* (4) skriver Hernquist om Pimpenella saxifraga: "... Roten av den hvita styrker, isynnerhet den fingers tjocka, lucktar angenämt och smakar skarp, stickande. Hettande bitter sen söt, holler en såpaktig materia med Gummi och litet olja. Den retar, hettar, fördelar, styrker magen, ... Brukas mot slem, trångbröstighet, mot utslag, försträckelser, watusot, drifwer swett och urin och fostret. ... Latweg [gröt] uti flera sjukdomar som befordra matsmältningen, drar fram saliven och lindrar dermed hufwudwärk." Här anger Hernquist att den aktuella växten har ett brett användningsområde och t.o.m. fosterfördrivande egenskaper.

Vidare beskriver Hernquist Pimpenella anisum, som ju är kryddan anis. Men anses inte vara den aktuella Pimpinellan i samband med Fredmans epistlar.

För övrigt lyser Pimpinella med sin frånvaro i veterinärmedicinska farmakopéer och handböcker.

Pimpinella i Fredmans epistlar

Pimpinella/Pimpenella förekommer åtminstone fem gånger i Carl Mikael Bellmans Fredmans epistlar (Fig. 4):

Ep. 13 Til Brodren Bredström

Öpna barmen, sku vi hålla Lite Hoglands vin[Vin de Haut, ett Bordeauxvin (1)], en tår, Lite *Pimpenella*.

Ep. 19 Til Systrarna på then Konungsliga Djurgården

Hej *Pimpinella* och Hoglands och sött Frontignac! [Frontignac = A sweet muscadine wine made in Frontignan (Languedoc), France (5)].

Ep. 63 Diktad midt i veckan

Pimpinella Mor Maja håller Uti glas och krus.

Ep. 82 Eller Oförmodade Afsked, förkunnadt vid Ulla Winblads Frukost en sommar-morgon i det gröna.po

Hvila vid denna källa, Vår lilla Frukost vi framställa; Rödt Vin med *Pimpinella* Och en nyss skuten Beccasin.

Ep. 9. Til Gumman på Thermo-polium Boreale och hannes Jungfrur.

Hej! mina Flickor lyfta på kjolen, Dansa och skratta, hör Basfiolen; Ge Fader Berg Confonjum

Och Hoglands med gröna blan. (Högst sannolikt är "gröna blan" pimpinell, dvs. blad från *Sanguisorba minor*).

I Nationalencyklopedin (NE) ger uppslagsordet pimpinella följande:

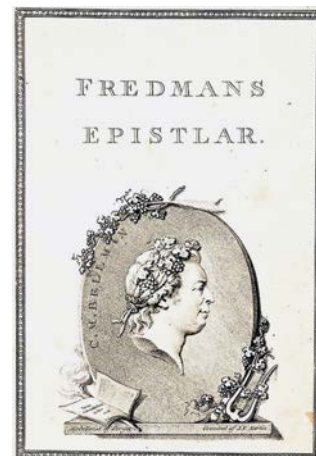
Pimpinella, det vetenskapliga namnet på ett släkte flockblomstriga växter med 150 arter, bl.a. anis och bockrot. Jfr *pimpinell*.

Pimpinell definieras så här i NE: "pimpinell (medeltidslat. *pi(m)pinella*, ett ord av oklart ursprung), *Sanguisorba minor*, art i familjen rosväxter. Det är en flerårig, 20-60 cm hög ört som har parbladiga blad med 0,5-2 cm långa, ovala småblad. De brungröna, små blommorna sitter i huvudlika ax i skottopparna (juni-juli). Arten växer på torra, kalkrika marker i Europa och Asien, i Sverige sällsynt norrut till Uppland.

Växten har använts inom folkmedicinen, särskilt vid sårbehandling. På 1600- och 1700-talen lade man gärna pimpinellblad i s.k. hoglandsvin (en sorts bordeaux från höglandet vid Saint-Macaire)." (6).

Hur *Nordisk familjebok* (2) definierar pimpinella har beskrivits ovan och det är viktigt att lägga märke till den sista meningen under beskrivningen av *Pimpinella saxifraga*: "Det är icke denna Pimpinella, som afses i Bellmans "rödt vin med pimpinella."

Sanguisorba minor har också beskrivits enligt uppslags-

Figur 4. Omslagsbild till Carl Michael Bellmans Fredmans epistlar, 1790, tecknad av Johan Tobias Sergel graverad av Johan Fredrik Martin. Bilden från Litteraturbanken.

boken ovan och beskrivningen avslutas med: "(jfr Bellmans 'rött vin med pimpinella'). Denna pimpinell bör icke förväxlas med vanlig pimpinella."

Vilken av dessa ovan beskrivna "Pimpinellor" var det nu som Bellman syftade på i sina "epistlar"?

I två relativt färsk publikationer om etnobiologi: Människan och floran (7) och Nyttans växter (8) beskrivs Pimpinella. Det visar det sig att inte heller i dessa publikationer ges helt entydiga svar.

Människan och floran (76)

I rubricerade bok skriver Tunón om bockrot (*Pimpinella saxifraga*): "Dess användning som vinkrydda mellan 1500- och 1700-talen är väl bekantgjord genom bland annat Carl Michael Bellmans diktning. Orsaken till detta bruk var att man önskade ge vinet en angenämare lukt."

Detta uttalande påstås styrkas av tre referenser: 1) Svanberg, I., *Människor och växter: svensk folklig botanik från "ag" till "örtbad"*, Stockholm (1998):82f; 2) Henriksson, J. *Vartill våra växter duga*, Stockholm (1923):28 och 3) Lindgren, J., *Läkemedelsnamn. Ordförklaring och historik*, 1986:179; Lindgren & Gentz, *Läkemedelsnamn. Ordförklaring och historik* 1927: 1606f. (1).

1) I Svanbergs bok står det mycket riktigt "att [bockrot (*P. saxifraga*)] använts som vinkrydda framgår av Bellman som sjunger om hur han fick njuta 'Rött vin och pimpinella' till nyskjuten becksin."

2) I Henrikssons bok nämns endast bockrotens (*P. saxifraga*) användning som medicinalväxt - ingenting om användning i vin. Däremot anger Henriksson i samma bok att **blodtoppen** (*Sanguisorba officinalis*) "har varit mycket anlitad vid beredning av vissa viner till att sätta arom på dessa."

3) I Lindgrens bok (1) står det en hänvisning under "**Bockrot**: se Pimpinellrot" och i Lindgren & Gentz' fortsättning finns en fyllig beskrivning om den medicinska användningen av Pimpinellrot, *Radix pimpinella*, som utgörs av roten från *P. saxifraga*, följt av en beskrivning av "falsk pimpinella", nämligen *Sanguisorba officinalis* [Blodtopp] och *Sanguisorba minor* [Äkta pimpinell] som bl.a. - som namnet anger - använts som blodstillande medel.

Lindgren fortsätter: "Bladen av *S. minor*, "som besitta en om smultron påminnande lukt, brukades utom såsom sårmedel dels som sallat och dels som vinkrydda: Da ander geschlecht essen die Wahlen om Salat/dieweil es jung ist/ und Spanier legens om Sommer in Wein/der sol ein lieblichen geschmack davon bekommen. ... Linné säger t.o.m. att den brukas allmänt i sallat hos *hwar en* ... Under 1500-och 1600-talen var det vanligt, att olika viner i synnerhet de röda, försattes med olika kryddor, såsom pimpinellblad, kanel, ingefära och saffran. Bladen lades antingen hela i vinet eller fingo bekransa pokalen och hänga ned i det. Orsaken till kryddtillsatsen var emellertid även att söka på andra områden (jfr ruta och saffran) och i detta fall ansåg man, att bladen förmådde minska vinets rusgivande egenskap. Under 1700-talet spred sig dessa bruk från de rikare till de fattiga i befolkningen, varvid hos oss vinet vanligen göts i bålar med bladen simmande ovanpå. *Vi foro kl. 6 till mäster Nils på Djurgården, där alla våra kamrater funnos samlade vid Hoglands vin* (Vin de Haut, ett Bordeauxvin) och *pimpinella, en den tidens* (1730-talets) *ungdoms delice* (Tersmeden, Mem1: 14). Det är härom Bellman sjunger: *Hej mina flickor, lyfta på kjolen, dansa och skratta hör basfiolen! Ge fader Berg konfonium*

och *Hoglands med gröna blan!* (Fredmans Epistel nr. 9). Allmäntast känd är dock denna pimpinella i avskedssången till ULLA WINBLAD: *Vila vid denna källa! Vår lilla frukost vi framställa, Rött vin med pimpinella Och en nyss skjuten becksin.* (Fredmans Epistel nr. 82). Efter den gustavianska tiden har bruket med kryddor till vinet upphört och meningen med skaldens sång fallit i glömska."

Det är svårt att förstå Tunóns slutsats att bockrot skulle kunna vara den aktuella vinkryddan efter att ha läst Lindgrens fylliga beskrivning om *S. minor*. Tunón hänvisar ju faktiskt till Lindgrens beskrivning, men har där inget stöd för att det skulle vara bockrot som avses i Bellmans diktning!

Nyttans växter(8)

Ljungqvist skriver om *bockrot* (*Pimpinella saxifraga*) på följande sätt: "Bockroten användes mellan 1500- och 1700-talen som krydda i vin för att ge det en angenämare lukt. Välbekant är Bellmans sång om "rött vin och1 pimpinella. ... Se även pimpinell."

Om *pimpinell* (*Sanguisorba minor*) skriver Ljungqvist "Blandad i vin har pimpinell ansetts som en glädjespridande ört. Den tillsattes vinet som krydda, men den egentliga orsaken anses vara att örten kunde minska vinets berusningseffekt. När Bellman sjunger om 'rött vin och1 pimpinella' avser han emellertid bockroten (*Pimpinella saxifraga*). Se även blodtopp och bockrot."

Blodtoppen (*Sanguisorba officinalis*) beskrivs ha medicinska egenskaper och "Växten har också varit mycket anlitad till att sätta arom på vissa viner."

Även Ljungqvist anser att bockrot är den växt som skall förknippas med pimpinellan i Fredmans epistlar, men beskriver ändå att alla tre växterna har använts som tillsats till vin och därmed möjliga att koppla till Fredmans epistlar.

Är det Äkta Pimpinell, Blodrot eller Bockrot i det röda vinet i Fredmans epistlar?

Trots de samstämmiga uppgifterna från två omfattande, relativt färsk etnobiografiska publikationer (7, 8) uppgifter om att bockrot (*Pimpinella saxifraga*) är den "pimpinella" som skall kopplas ihop med Fredmans epistlar ställer jag mig tvekande. Lindgrens uppgifter brukar i medicinska/farmaceutiska sammanhang anses som mycket välgrundade, varför jag ställer mig bakom hans påståenden att det är *Sanguisorba minor*, Pimpinell, som skall förknippas med "rött vin med pimpinella" och *inte* Bockrot. Även i *Den nya nordiska floran* (9) kallas *S. minor* "Äkta pimpinell".

En med Bellman (1740-1795) samtida kommentar från 1792 av Hoffberg (10) stöder också min slutsats. Han skriver så här om *Poterium Sanguisorba* (= *Sanguisorba minor*): "Kryddsmakande: lägges på rödt win och sallat, deraf smaken förbättras".

Även Nationalencyklopedin (6) stöder denna teori om att *S. minor* är "Bellmans vinkrydda". Nordisk Familjebok (2) jämför också specifikt *S. minor* med "rött vin med pimpinella" men då är det (felaktigt) den "kryddaktigt smakande roten" som beskrivs. Detta rimmar ju inte med Fredmans epistlar där det är fråga om "gröna blan" i vinet.

I SAOB:s redogörelse för "Pimpinell" (11) finns det en motsägelse till att *S. minor* skulle vara pimpinell i Bellmans diktning. Visserligen beskrivs första betydelsen av Pimpinell just som *S. minor*: "1) växten *Sanguisorba minor* Scop. (*Poterium sanguisorba* Lin.); förr särsk. ss. ämnesnamn, i sht om

Fig. 5. (Äkta) Pimpinell (*Sanguisorba minor*, Scop.; *Poterium sanguisorba* L.). Bilden t.v. visar en kruka med det bladverk som erbjöds till provning tillsammans med rött vin. T.h. visas ett blommande exemplar av Äkta Pimpinell efter utplantering. Foto: förf.

kvistar o. blad av växten, använda ss. krydda m.m. i vin (jfr HOGLANDSVIN);".

Men det skall också redovisas att SAOB anger att blodtopp (som ju framför allt betraktas som en medicinalväxt) kan vara den växt som avses i Bellmans diktning: "i sht förr äv. om växten *Sanguisorba officinalis* Lin., blodtopp; förr äv. om drog o.d. från denna växt. ... Vi foro .. till mästern Nils på Djurgården där alla våra kamerater funnos samlade vid Hoglands vin och pimpermella, en den tidens (dvs. 1730-talets) ungdoms delice ...".

SAOB anger också följande om Pimpinella-blad: "PIMPINELLA-BLAD l. (utom om ä. förh. bl. i ssgr till 2) PIMPINELLA-BLAD. (-nell- 1900 osv. -nella- 1900 osv.) i sht (om ä. förh.) till 1: blad av *Sanguisorba minor* Scop., använda ss. krydda vin. SAOL (1900). GENTZ Lindgren 161 (1931)" [SAOB hänvisar alltså till samma källa (1) som jag tidigare citerat.]

SLUTSATS

Jag anser alltså med stöd av ovan förda resonemang - trots förekomst av motsägelser i studerad litteratur - att Bellmans "pimpinella" i form av "gröna blan" i det röda vinet med största sannolikhet är *Sanguisorba minor*, Äkta Pimpinell. (Fig. 3 och 5).

Beträffande den medicinska användningen av *Sanguisorba officinalis* (Blodtopp) är den fortfarande aktuell inom kinesisk medicin och ett flertal substanser har identifierats. En del av dessa tillskrivs olika medicinska effekter som t.ex. behandling av inflammatoriska sjukdomar, blod- och tumörsjukdomar (11). Den färskaste rapporten om *Pimpinella saxifraga* (Bockrot) i den medicinska databasen PubMed berör dess antibakteriella egenskaper och dess möjliga användning för "konservering" av ost! (12). Den "Fredmanska pimpinellan" (*Sanguisorba minor*) har visats att in vitro kunna undertrycka den av plasmin medierade effekten i samband med spridning av tumörer (13).

Lars-Erik Appelgren
BVF, SLU, Uppsala

Referenser

- Lindgren, J. Läkemedelsnamn: ordförklaring och historik. Del II (L. Gentz), Lund, 1918-1946.
- Nordisk familjebok/Uggleupplagan. 21. Papua - Posselt / 891-892 (1915).
- Ljungdahl, M. Recepthandbok. Gleerups, 1953.
- <http://www.thefreedictionary.com/Frontignac>
- Hernquist P. Zoopharmacologia. Handskrift HS059 (1803-1805?) Veterinärmuseet, Skara, Sverige.
- Hoffberg, Carl Fredrik, 1729-1790 ; Titel: Anvisning til växt-rikets kännedom. Förra delen. Om växternes delar och allmänna egenskaper. Sednare delen. De i Sverige wiltdt växande, i trädgårdar, plantager och på åkrar upodlade, samt de namnkunnigaste utländske växter; med indelnings ordning Stockholm, tryckt hos Johan Christ. Holmberg, 1792.
- Människan och floran; Etnobiologi i Sverige 2, Vetensk. red. Tunón, H., Pettersson, B. Iwarsson, M., Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2005.
- Ljungqvist, K. *Nyttans växter. Uppslagsbok med över tusen växter. Historik om svensk medicinalväxtodling.* Calluna förlag. 2006.
- SAOB, SVENSKA AKADEMIENS ORDBOK (A-TYNA). På Internet sedan 1997.
- Mossberg, B. och Stenberg, L. *Den nya nordiska floran*, Wahlström & Widstrand, Stockholm, 2003.
- Jang ,E., Inn, K.S., Jang, Y.P., Lee, K.T. och Lee, J.H. Phytotherapeutic Activities of *Sanguisorba officinalis* and its Chemical Constituents: A Review. *Am J Chin Med.* 2018; 46(2):299-318.
- Ksoudaa,G., Sellimia,S.,Merlier, F., Falcimaigne-cordin, A., Thomasset,B., Nasria, M. och Hajjia, M. Composition, antibacterial and antioxidant activities of *Pimpinella saxifraga* essential oil and application to cheese preservation as coating additive. *Food Chemistry*, 288, 1 August, 2019, 47-56.
- Cuccioloni, M., Bonfili, L., Mozzicafreddo, M., Cecarini, V., Eleuteri, A.M. och Angeletti, M. *Sanguisorba minor* extract suppresses plasmin-mediated mechanisms of cancer cell migration. *Biochimica et Biophysica Acta* 1820 (2012) 1027-1034.

Del 1:

Det var bättre förr – eller, hur var det?

I en serie om fyra artiklar får vi följa Anders Modess personliga minnen från sin tid i läkemedelsföretaget Ferrosan i Malmö. Här kommer första delen.

Vem är då jag, Anders Modess?

Jag påbörjade min anställning på Ferrosan AB i mitten av juni 1970, direkt efter att jag gått ut skolan, och gick i pension från QPharma 1 jan 2015. Jag startade som maskinställare och reparatör på förpackningen fram till 1976 då jag blev förmän på verkstaden i kvarteret Smedjan. 1980 gick jag över till förebyggande underhåll och jobbade med att få till databaserat förebyggande underhåll. 1992 blev jag produktionsansvarig för Pharmacias nya produkt Estring. Med detta jobbade jag i 14 år. 2006 blev jag ansvarig för underhåll och fastigheter samt säkerhet hälsa och miljö. SHM var dock ett växande område som krävde mycket, så från 2008 sysslade jag bara med detta. Jag satt sedan Estringtiden i företagets ledningsgrupp.

De första åren med ägaren

Ferrosan var då ett välkänt läkemedelsföretag i Malmö och Internationellt. Det var också ett av de största läkemedelsföretagen i Sverige med drygt 400 anställda. Ferrosan var ett "komplett" läkemedelsföretag. Man hade allt från forskning/utveckling till tillverkning och förpackning av läkemedel. Man hade bland annat ett stort bibliotek med flera anställda, en klinik för kliniska försök, stor djuravdelning, eget tryckeri samt en stor anläggningsavdelning som jag kom att tillhöra.

Ferrosan var privatägt och dess ägare (styrelseordförande) hette John Ryné. Det var en person alla hade stor respekt för. Jag hade dock inte möjligheten att själv få prata med honom. Tanken fanns helt enkelt inte. Folk med olika ställning blandade sig inte på den tiden. Det var skyhöga avstånd. Jag hade emellertid förmånen att få se honom vid några tillfällen.

Hans chaufför (han hade flera uniformerade privatchaufförer) parkerade direktionsbilen under skärmtaket mellan två byggnader. Bilen var något i hästvåg. Har dessvärre glömt vad det var för märke, men den var nog bland det bästa man kunde ha och visa upp då.

Privatchaufförerna hade det inte lätt. Alltid var någon av dem klädda i uniform för att omedelbart kunna ställa upp för direktionen. Uniformerna var av den varma tjocka typen, och en stor skärmmössa satt klistrad på huvudet. John kunde när som helst begära att bli körd någonstans eller kräva hämtning av höga potentater. Det gällde dag som natt och även lördagar och söndagar.

En tid efter att jag hade börjat på Ferrosan så blev jag inkallad i det militära i 15 månader och kom tillbaka först i april 1972. Någon vecka efter det avled John Ryné. Inte därför att jag kom tillbaka utan troligen av ålder eller sjukdom. Han blev 78 eller 79 år gammal.

Kommer därför inte ihåg så mycket av honom men fick i alla fall höra en rolig historia. Efter att ha blivit hämtad av sin chaufför, som jag tidigare sa parkerade under skärmtaket,

gick John den genaste vägen till hissen upp till direktionsväningen. Han tog då vägen genom den aseptiska förpackningsavdelningen. Här fyllde man flaskor med flytande mediciner men som tur var gick den genaste vägen inte genom själva fyllningsdelen, utan förpackningsdelen där flaskorna hade blivit förslutna med kork. Trots att det inte fanns öppen produkt i rummen fanns det på den tiden också vissa hygieniska krav. Man hade vita trätuffor, vit rock och mössa över håret. Här gick John igenom vid de flesta besöken på företaget. Glatt puffande på en rykande cigarr. Ingen av personalen vågade påpeka det olämpliga i situationen. Men en dag började en tjej med skinn på näsan som förpackningsbiträde. Om hon inte visste vem mannen med cigarren var vet jag inte, men hon sa i alla fall till honom att man inte fick röka här. Svaret hon fick under tiden John passerade henne utan en blick på henne var; Mitt stall, mina drängar! Så var det med det. Han bestämde ju.

När jag kom tillbaka från militärtjänstgöringen hade man rivit den gamla skocementfabriken och på dess plats börjat uppföra ett stort kontor, som idag är den stora tegelbyggnaden som inhyser migrationsverket.

Anställning och lön

Som jag sa i inledningen var Ferrosan välkänt och ett företag många önskade att arbeta på. Tror att Ferrosan var ett av de första företagen som införde flexibel arbetstid (dock bara för tjänstemän i början) samt hade en hel del andra förmåner, som t ex julfest och andra fester. Kommer säkert tillbaka till detta.

1970 var det arbetstagarnas marknad då det fanns det väldigt många olika arbeten att välja på. Ferrosan hade av någon för mig okänd anledning en vana att söka reparatörer från elever som just gått ut skolan. Då jag kom på tal för anställning fördes diskussioner mellan min lärare på skolan och med Ferrosans personalchef, Helge Lund. Tror man förvissade sig om vad varje person kunde. Jag fick bland annat reda på att jag skulle komma att få syssla med ritningsarbete och diverse annat.

Vi var ett antal som jobbade enbart med reparationer och omställningar på förpackningsavdelningen. Ofta var vi sex stycken anställda för detta uppdrag, och normalt var det inte skiftgång. Vi hade därför gott om tid för underhåll och att bygga om maskiner.

GMP var ej uppfunnet-det var bättre förr. I alla fall för oss. Kanske inte för patienterna.

Jag kommer inte ihåg vad jag fick för lön 1970, men då jag kom tillbaka efter militärtjänsten 1972 hade jag en 14-dagars lön på 1 065,30. Har nämligen specen kvar. På detta belopp drogs skatt och 45 kronor till sparklubben (som jag glömt vad det var). Efter skatt fick jag ut 642 kronor och 30

öre. Det innebar en utbetald månadslön på 1284 kronor och 60 öre. I 2011 års penningvärde motsvarar detta 8 477 kronor och 61 öre. *Det var sämre förr.*

För att vara helt rättvis så bör man titta på andra kostnader. 1972 föddes min dotter och jag och min blivande fru flyttade in i en tvåa i ett splitternytt hus. Gratis tvättstuga samt plats i garage för bil ingick. För detta hade vi en månadshyra på 482 kronor om jag inte minns fel. I 2011 års penningvärde är det 3 181 kronor. *Kanske var det lite bättre förr.*

Anläggningsavdelningens organisation

Jag anställdes på anläggningsavdelningen med huvudplacering som reparatör/maskinställare på förpackningsavdelningen (återkommer till denna) som fanns i kvarteret Smedjan.

Högst upp i den organisation jag kom att tillhöra satt Kurt Norrtegen vars titel jag glömt bort. Han basade för hela organisationen. Både kvarteret Smedjan och kvarteret Degeln.

Direkt under honom fanns en överingenjör, Bengt Veraeus, som basade över ingenjörerna och för resten av organisationen. Det var bland annat ritkontoret som hade två ingenjörer, Allan och Sören som ritade maskiner och tillbehör som sedan tillverkades på någon av verkstäderna i de olika kvarteren. Det fanns även ingenjörer som konstruerade byggnader, Gert Eriksson, och ventilation, Bertil Ostreus. Ordet konsult var inte uppfunnet än.

Under överingenjören fanns en verkmästare, Ove Lundell, som basade för personalen i de olika kvarterens verkstäder samt för oss reparatörer på förpackningen. Fanns även elektriker, rörläggare, fastighetsskötare, förmän, maskinister och en massa annat löst folk. På golvet i verkstäderna fanns det 8-10 personer i varje kvarter.

Förpackningsavdelningen och sterilavdelningen

Förpackningsavdelningen och sterilavdelningen i kvarteret Smedjan var min huvudsakliga arbetsplats de första sex åren. Återkommer senare till kvarteret Degeln som också hade förpackningsavdelning och andra avdelningar.

Förpackningsavdelningen var etablerad i främst två våningar, 3:e och 4:e planet i byggnaden. Här packades främst tabletter. Fanns fyra automatiska linjer, samt några fristående mindre förpackningsmaskiner.

Vi arbetade även i det vi kallade flytande avdelningen, som var dels en aseptisk förpackningsavdelning samt ytterligare en för packning av salvor och krämer. Till vårt arbetsområde hörde som sagt även sterilavdelningen där det mest var tubfyllare för sterila salvor vi hanterade, men även maskiner som fyllde och märkte ampuller.

Det dagliga arbetet

Vi var oftast sex unga reparatörer som skötte arbetet med maskinerna. Vi hade en liten verkstad inne i förpackningen. Måtten var ungefär 2 gånger två meter. Här utgick vi ifrån. På den tiden rökte vi alla. Naturligtvis även i den lilla verkstaden. Vi fick egentligen inte göra det, men man tog inte så hårt på det. "Rökrummet" var annars ute i trapphuset.

Vår verkmästare, Ove Lundell, som endast kom upp till oss någon gång i veckan var två meter lång och hade varit hejar-smedhalva i sin ungdom. Han hade nävar som dasslock och inga handleder.

Underarmarna var lika breda som händerna. De gamla personerna nere på verkstaden var livrädda för honom, men

inte vi unga. Vi hade ju växt upp i ungdomsrevoltens tid. Men respekt för honom hade vi. Tror inte vi sa du till honom.

Eftersom dörren hade ett frostat glas såg vi när han kom. Vi hade alla ett så kallat multiplexkrus intill oss i beredskap. Det var ett porslinskrus med en kork som snabbt kunde sättas i dess hals. Det som upprepades massor med gånger var att han öppnade dörren. Då hade vi redan stoppat cigaretterna i krusen och satt på locken. Efter en liten stund lyckades han få syn på oss genom röken och sa alltid; Ni röker väl inte här pojkar? Nej, svarade vi samstämt. Så var det bra med det.

Nu var det dock inte så att vi alltid satt i verkstaden. Vi var ofta spridda över de olika avdelningarna, men kunde ofta hjälpas åt med jobben. Det var inga reparationer som var för stora för oss. Vi gav oss på allt, vilket var en bra skola eftersom det innefattade så mycket. Elektriska installationer var vi förbjudna att ge oss på, så det gjorde vi bara om vi tryckte det behövdes.

En del år senare fick vi en fabrikschef, Bo Segerby, som ofta talade vitt och brett om att det var bra när vi reparatörer satt i vår verkstad och pratade. Då visste man att allt fungerade bra.

En högtidsstund på dagen var när postflickorna kom. Vi unga killar spanade noga in vilka som kom. Det var ganska stor omsättning på dom, eftersom många började sin bana på postavdelningen för att senare slussas över till andra jobb inom företaget. Två av tjejerna, Lotta och Anneli, var så unga att samtidigt som de fick sin första lön så fick de barnbidrag.

Den första tiden jag jobbade hade vi en lite äldre kollega som var stor, stark och kraftigt byggd (har tyvärr glömt hans namn). Det fina med honom var att han knäckte extra på helgerna genom att köra taxi. Han körde den gula Checkern som gick i stan. Det fanns bara en så man såg den snabbt. Otaliga gånger fick man skjuts hem, eller någon annanstans gratis. Denna kille hade tränat boxning och sin första match skulle han göra på en stor gala på Amiralen. Kvällen kom och han gick upp i ringen och väntade. Motståndaren kom aldrig, så han vann på w o. Efter det la han av med boxningen. Han sa att man skulle sluta när man var på topp.

Bafucin – en av de tidiga produkterna

Redan när jag började tillverkades Bafucin. Det var askar likt dagens, men dom fylldes för hand. Man vägde upp tabletterna med spadar (sådana som används för kontroll av tableträkningen idag) och locken trycktes på för hand. Kunde vara sex till åtta förpackningsbiträden som vägde och lockade samtidigt.

De här räknespadarna blev nästan ett signum för oss reparatörer. Otaliga kom att tillverkas av oss. Nästan det första man fick lära sig var att tillverka nya lock till dom. Plaster som var tåliga och höll bra hade inte kommit än.

All etikettering var ett kapitel för sig. Självhäftande etiketter hade visserligen uppfunnits men var för dyra. Här använde man trögflytande klistor. Två olika fabrikat blandades, för det hade man kommit på var bäst. Det var endast några biträden som hade kunskapen att få till den rätta konsistensen. Jag lovar att klistret var klistrigt. Det användes även till automatiska maskiner. Det rann och stänkte, men var i alla fall vattenlösligt.

Eftersom jag nämnde Bafucin hoppar jag fram ett par år då vi fick den första automatiska packlinjen för dessa. Den kom nog 1972 tror jag. Vi hade en fabrikschef, Gunnar Rosengren, som t.o.m. vi reparatörer var lite rädda för. Han hade varit

anställd i över 50 år, och hade börjat sin bana som springpojke samt barnvakt till ägarnas barn.

Han hade själv köpt maskinerna utan att rådgöra med oss eller med någon från anläggningsavdelningen. Jag var lite tveksam när de kom, men jag blev den som skulle vara med vid montage och installation. Det var engelska maskiner från King, och jag glömmer nog aldrig deras installatör. När han kom sträckte jag fram handen för att hälsa. Det gjorde man på den tiden-det var bättre förr. Det var en mycket kall och konstig känsla. Handen var hård, kall och mörkbrun. Det visade sig vara en protes. Nåväl, efter någon veckas arbete och med instruktioner från installatören kom vi igång. Linjen fungerade hyfsat. Gick emellertid bättre senare då vi reparatörer hade byggt om vissa delar.

Ackordlön

På den tiden hade förpackningsbiträdena ackord. Man hade ackord som var satta för linjernas produkter. Det innebar att tjejerna skulle vilja klösa ögonen ur dom som tjänade fem öre mer i timmen på ackorden på en annan linje. Osämjan var stor då man inte själv fick välja var man skulle jobba. Det gjorde föreståndarinnan, Karla Strand, och hon hade sina favoriter.

Nåväl, vi reparatörer gjorde vad vi kunde. Vi skruvade upp maskinhastigheten när ingen tidsstudieman eller fabrikschefen var närvarande och så sänkte vi farten när de kom.

Vid den nya Bafucinlinjen fick jag av fabrikschefen reda på att vi av någon anledning inte fick köra mer än 40 burkar per minut. Kanske tjänade tjejerna för mycket. Vad vet jag? Jag fick då i hans närvaro klocka tiden och ställa in hastigheten på 40-takt. Då sa han till mig; eftersom det är lockaren som styr så markerar jag här på ratten med ett streck var inställningen ska vara. Ni får inte ändra det eller ta bort strecket. Jag kommer att kontrollera det.

Sedan gick han. När han gått ut från avdelningen vred jag på ratten och ökade hastigheten. Han visste inte att skalan följde med ratten. Oavsett vilken hastighet vi körde var strecken på samma plats.

På den tiden packade man även Bafucin i glas med 100 tabletter i. En dag kom fabrikschefen till mig och sa att han köpt in formatdelar så att vi skulle köra glaset i samma linje. Jag skulle ställa om med dom delar han fått och sedan skulle vi köra produktion. Det skulle ta många år innan ordet validering uppfanns. Nu visade det sig emellertid att han hade glömt att vi hade plåt utanpå burklocken som valsades in som säkring av locket. Lockmaskinen var ej utrustad eller konstruerad för detta. Då fick man gå ner till hans rum och knacka på dörren och vänta tills man ropades in.

Han blev nog lite ställd när han fick reda på misstaget, men han kunde också visa en ödmjuk sida varför han frågade mig; vad föreslår du? Jag kunde ju inte säga att han skulle låta bli att ge sig in på inköp av sånt han inte begrep sig på, utan nämnde att vi ju har en gammal lockmaskin på ett förråd, och att man kunde ställa den efter den nya lockmaskinen och använda falsfunktionen.

Så blev det. Varade nog något år innan man beslutade att ta bort plåten och endast använda plastlocket. Då åkte maskinen åter till förrådet.

Inte tillåtet med frukost

Efter den händelsen kom vi väldigt bra överens. Var riktigt illa ute en gång senare. Han kom till vår verkstad och jag

hade ryggen mot dörren och en macka i handen. Det var frukost, men det var inte tillåtet utan man smusslade med det. Jaså, det är frukost sa han, men det blev inte mer eftersom han kom med något hemifrån som han ville jag skulle slipa.

När han gick tryckte jag i mig mackan och slipade detaljen. Då den var klar gick jag till hans rum och knackade på dörren. När han ropade kom in satt han med en macka i handen. Jag fick då ett hjärtligt leende av honom och log tillbaka. På något sätt stärktes förtroendet mellan oss ytterligare den dagen.

Frukosten ja. De gamla nere på verkstaden stod vid sina arbetsbänkar med verktygslådorna utdragna. I dessa hade de gömt mackor och termos med kaffe. Om verkmästaren kom in sköts lådorna in och de fortsatte med arbetet som om inget hänt. *Det var inte bättre förr.*

Tidsstudieman

Jag nämnde ovan att förpackningsbiträdena hade ackord på linjerna. Detta innebar ibland missnöje då de tyckte att de tjänade för dåligt på något preparat. Då kom tidsstudiemanen. Vi hade en tid två stycken, Bo-Arne Lennklev och Bertil Jönsson som jobbade med detta utöver andra uppgifter.

Då hände ofta något vi reparatörer aldrig lyckades förstå oss på. Någon form av besvärande ärlighet verkade drabbad som körde linjerna. För att höja sin lön genom bättre ackord borde man vid dessa tillfällen maskat lite, gjort fel ibland, sölat efter pauser etc. Det gjorde dom inte. Man höll kortare pauser än normalt, var snabba med att hämta material, missade aldrig när man satte tuber i tubfyllaren och gjorde aldrig fel. Det var endast helt fel satta ackord som lyckades höja. Reparatörerna fick aldrig ackordslön. Trots att vi ibland agiterade för att vi borde ha det.

En höst hade vi otroligt varmt på jobbet. Det fanns inga effektiva kylaggregat på den tiden. Jag tror det var i början på september. Det var så varmt inne att man var långt över de gränser man satt för temperaturen. Vet inte hur noga det var på den tiden, men man hade väldigt svårt att arbeta.

På lunchrasten kom så ett besked vi aldrig fått varken innan eller efter. Ni får gå hem med betalning. Både denna dag och dagen efter. *Det var bättre förr.*

Stig Hagdahl som jobbade i vår ångcentral fick vatten på sin kvarn. På den tiden hade han upp emot 40 grader på sitt kontor över pannan. Detta var normalt och han fick inte ledigt. Lite senare fick han dock ett kylaggregat monterat så det blev lite drägligare miljö.

Hyssen gjorde livet roligare

Reparera, underhålla och ställa om maskiner tog normalt inte hela arbetstiden. Vi hade gott om tid att ägna oss åt annat. Då blev det ofta hyss som förgyllde livet. Mest bland oss reparatörer, men det smittade även av sig på en del förpackningsbiträden. Någon reparatör hade inte det sinnet så han undantogs.

Det gick inte att komma sent till jobbet om man inte ville bli drabbad. Det hände att man inte kom i overallen då någon arm eller ben var ihopsydd. Tofflorna som vi bytte till då vi gick in på linjerna kunde vara körda i någon krymptunnel otaliga gånger. Det tog tid att reda upp dessa saker.

Mest hände nog i vår lilla verkstad. Det gick så långt att man när man kom in fick kontrollera allt väldigt noga innan man rörde något. Grafitfett som var svårt att tvätta bort fanns ofta smetat under handtaget till verktygslådan. Den skulle

man öppna varje morgon för att fylla overallen med de verktyg man förväntades använda under dagen.

Ibland fick man handtaget i handen då skruvarna var bortskruvade. Det hände att lådan hade vänts upp och ner med en pappskiva över och sedan skjutits in på plats. Följden blev att allt innehåll föll i golvet då lådan öppnades. Verktygslådan kunde vara fastspikad från sidan. Jag kommer ihåg att jag monterade en stor fjäder i bakkanten på lådan, och när min kollega skulle stänga den så åkte den ut ett par decimeter igen. Jättekul.

En av de mest lyckade hyss jag gjorde flera år senare var att vi nere på verkstaden hade byggt en syningsmaskin för att kontrollera att de flaskor som fyllts med steril lösning inte innehöll partiklar eller annat oönskat. Vi hade beställt en specialtillverkad lins som då kostade 10 000 kronor, vilket var ett gigantiskt belopp. Operatören satt under ett skynke (som en gammaldags kamera) och flaskorna kom in och vändes för att sedan vändas tillbaka igen. Allt under extrem förstoring och belysning. Då blev jag den busiga igen. Jag la en spindel från Buttericks på en flaskkork på en flaska som gick in. Jag blev nästan rädd. Jag trodde tjejen skulle dö. Konstigt var att hon inte välte maskinen när hon skulle ta sig ut ur skynket. Säkert fick jag igen med något senare, men det har jag glömt. *Det var mer skratt förr.*

Kommer också ihåg att vi tyckte det var lite mycket spring i vår verkstad. För att kontrollera hur många som gick in och ut, så monterade en kompis ett räkneverk på dörren. Vi fick aldrig utrett hur många det var, för efter en kvart kom föreståndarinnan Karla in för att säga något. Då rev hon upp rocken på räknarens givare. Den grejen fick tas ner direkt utan patentansökan.

Vi hade en annan kille som börjat som var tacksam att kiva med. Han gav igen med glatt humör. Han var så intresserad av arbetet i början att han hade med sig en anteckningsbok som han skrev ner viktiga detaljer i. En dag hade han glömt boken i verkstaden och vi såg att det stod ett flicknamn på baksidan. Eftersom föreståndarinnan var på möte var det fritt fram att nyttja hennes telefon. Jag kallade på kollegan och sa att det var en med det namnet som stod på boken som hade ringt, och att det var brådskande att ringa tillbaka till det telefonnummer hon uppgivit. Han tyckte det var konstigt men gick in i föreståndarskans bur och ringde. När mottagaren svarade gick misstaget upp för honom och han tittade upp. Då tittade två personer på honom och garvade. På den tiden florerade telefonnummer till kvinnor som var väldigt "frispråkiga" och gjorde reklam för sig. Det var ett sådant nummer han fått.

Glöggfester

Våra glöggfester i samband med Lucia var också mycket trevliga. De hölls i samband med eftermiddagskaffet i matsalen. Efter dessa hade man mycket tid för annat då de flesta tittade så långt ner i glaset att föreståndarinnan valde att ställa in produktionen efter festerna. Det var för stor risk att någon skulle komma till olycka vid maskinerna.

Det infördes senare att man fick ta en kort kaffepaus på förmiddagen och även en på eftermiddagen. Det hände att någon hade med sig torrt vetebröd. Det ville man ju värma upp, men det var före mikrougnarnas tid, men vi hade ju gott om krymptunnlar. Man la vetebrödet på en plåt som var fäst i en kedja. Plåten kasade in i den varma ugnen och snart hade man varmt bröd. Dessutom luktade det gott i packlokalen.

Inne i vår lilla verkstad hade vi en kaffeburk, en sådan här

gammaldags av plåt, som vi förvarade kvicksilver i. Varifrån allt kvicksilver kommit vet jag inte, men om någon termometer gick i sönder hälldes kvicksilvret i burken. Den var så tung att det knappt gick att lyfta den. Som lock låg en liten plåtbit. Om någon idag tycker vi kvarvarande från den tiden är lite knepiga så får vi skylla på alla ångor som vi andats in.

Vi visste då inte om kvicksilvrets farligheter, men man måste ha upptäckt det eftersom man bara några år innan jag började hade tagit bort kvicksilvret som en komponent i Quillapastiller, som var en produkt som såldes mot hosta. *Det var farligare förr.*

Personalvården

Man var väldigt mån om varje anställd och att de inte skulle missa någon del i sin lön för att de inte kom i tid. Det innebar bland annat att personalchefen, Helge Lund, ofta satt i portvaktshuset, långt bakom vakten, och kontrollerade ankomsten. Kom någon för sent, så räckte det inte med ett löneavdrag, utan respektive chef hade redan innan man hunnit upp fått ett samtal från personalchefen. Man fick då redogöra varför man kommit sent. *Det var sämre förr.*

Nämnda personalchef (som gick i pension några år efter jag börjat) hade andra rutinuppdrag. Varje förmiddag gick han upp till klädförrådet, gick igenom damernas omklädningsrum, in till klädförrådsföreståndarinnans kontor. Där drack dom kaffe, vilket man kunde höra från omklädningsrummen.

På sin väg dit passerade han personalens telefonhytt. Det var en glasbubbla med en väggfast telefon. Det var gratis att ringa, men telefonen fick endast användas under raster. Stod någon och pratade, rapporterades detta direkt till chefen. Andra telefoner fick på den tiden inte användas för privata samtal. *Det var sämre förr.*

Anders Modess

Malmö

anders@modess.nu

(Fortsättning följer i nästa nummer)